

О.В. Кравченко, д-р культурології, проф. (*ХДАК, Харків*)

ДЕКОНСТРУКЦІЯ ПУБЛІЧНОГО ДИСКУРСУ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Постколоніальні студії, які отримали широку інтелектуальну підтримку в другій половині ХХ ст., визначили той теоретичний простір, в якому виявився органічним аналіз проблеми культурно-політичної залежності та нерівності, дискримінації та домінування, які раніше частіш за все розглядалися в соціальному аспекті. На думку М. Павлишина саму дефініцію не варто розглядати в хронологічному контексті, як визначення періоду, який розпочався після звільнення колоній. «Продуктивнішим видається тлумачення терміна аналогічно до понять «постмодернізм» і «постструктуралізм», де префікс «пост» не виключає паралельного існування у часі і сигналізує не так заперечення, як діалектне зняття модернізму і структуралізму. Отже, постколоніальне, відмежовуючись від колоніального, рівночасно вбирає в себе його історичний досвід, а то й співіснує з ним в одному часі, місці і навіть одному культурному явищі» [4]. Отже постколоніалізм є інтелектуальною рефлексією колоніального стану з метою визначення розмаїття змістів колоніальної залежності, що є умовою їх викриття та подолання в першу чергу на рівні свідомості.

Якщо про політичну та економічну залежність колоній почали писати в процесі самої колонізації, то масштаби та механізми культурного колоніалізму тривалий час залишалися не зовсім зрозумілими. Предметом аналізу одного з найвідоміших представників постколоніальних студій Е. Саїда стали не політичні національно-визвольні рухи у формах масових виступів та воєн за незалежність, а культурний опір – спроби зберігати національну ідентичність. У культурі він виділяє два аспекти: «По-перше, такі доволі незалежні від економічної, соціальної і політичної царин культурні практики, як мистецтво опису, комунікації та репрезентації, котрі часто прибирають естетичних форм, однією з принципових цілей яких є задоволення» [6, с. 14]. До них дослідник відносить і популярні знання про світ і спеціалізовані форми знань, зокрема захованих в таких дисциплінах, як етнографія, історіографія, філологія, соціологія, історія літератури. Він вважає що опановування землею колоній можна розглядати не лише як практичну дію, але й в оповідях, в яких, цей процес обговорювався та відображався. По-друге, Е. Саїд розглядає культуру в контексті ідей М. Арнолда, як «найкраще з помисленого та

знаного», як елемент вдосконалення та протидія модерності в її агресивному урбаністичному вигляді. з одного боку культура є основою для національної самоідентифікації, а з іншого, – приводом для ксенофобії, особливо в ситуації порівняння «свого» та «іншого». Таким чином, для Е. Саїда деколонізація – це масштабний інтелектуальний перегляд і деконструкція західної репрезентації незахідного світу. Цей підхід цілком адекватно може бути використаний для аналізу ідеологічних змін у пострадянському культурному просторі.

Ми виходимо з того, що характер суспільних відносин та держави позначаються і на науковій лексиці, іноді призводячи до появи сюжетів, далеких від початкового змісту часто-густо запозичених понять. Термінологічним аналогом поняття «державна політика» в українському соціокультурному контексті є англійське «public policy», що має досить широкий спектр змістів і варіантів вживання: публічна, громадська, суспільна, національна, цивільна тощо. Очевидно, що контекст може змінюватись як у залежності від перекладу, так і нагальних потреб суспільства. Отже проблема полягає у визначенні відповідності змістовних аспектів культурно-політичної практики характеру соціально-політичних змін, що відбуваються в Україні. Тобто, йдеться і про місце культурної політики у політичній системі, і про зміст соціокультурної діяльності, що визначається поняттям політика.

Культурна політика в Україні, як і в більшості пострадянських країн, асоціюється з діяльністю держави у сфері культури. З концептуальної точки хору принципово важливою для характеристики політичної практики є формула, яка використовується для визначення культури. У даному випадку ключовим є поняття «сфера культури», що відповідає традиціям аксіологічного бачення культури як мірила ступеню розвиненості певних соціальних практик. В державній культурній політиці України поки що відсутні яскраво визначені ідеологічних імперативи. Проте кожен з очільників держави звертався до культури маючи на увазі персональне бачення цінності культури. Отже в умовах дуалізму парламентської та президентської форм влади культурні стратегії держави можна визначити за стилістичними особливостями політичної діяльності президентів. Зокрема: політика «незалежності» або культурно-політичного дистанціювання від СРСР Л.М. Кравчука; політика «культуро-цивілізаційної різновекторності» Л.Д. Кучми; політика «культурного ренесансу» В.А. Ющенко, політика «культурного вирівнювання» В.Ф. Януковича, політика «культурного самовизначення» П.О. Порошенка.

Однак упродовж періоду незалежності триває радянська практика риторичного вживання поняття «культура». Навіть поверховий аналіз виборчих програм свідчить про те, що жодна політична сила, як з числа тих, які були і є представленими у парламенті, так і тих, які мають це на меті, не вкладають у поняття «культура» якогось іншого змісту, ніж той який передбачається бюрократизмом «бюджетна сфера». Здебільшого йдеться про проблеми фінансування та організації культурно-масової діяльності та культурних індустрій. Проте переосмислення ролі держави та громадянської спільноти щодо культури, як це сталося в багатьох країнах Європи, не відбулося. Про це свідчить хоча б той факт, що основним джерелом фінансування культурної діяльності залишається державний бюджет.

Принципово значимими для розуміння культурно-політичної практики в Україні є офіційне тлумачення культури. Згідно з Положенням про Міністерство культури» воно є «... головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кінематографії» [5]. Декодування змісту формули «культура і мистецтво», дозволяє дійти висновку про те, що під «культурою», як і у радянські часи, розуміється та діяльність, що не пов'язана з творчістю. Отже, мова іде про функціонування просвітницьких закладів, дозвіллевих та розважальних установ тощо.

Сама структура Міністерства культури є підтвердженням того, що влада сприймає культуру як широке поле політичної діяльності. Ієрархія підрозділів є доволі красномовною: новоутворені директорати покликані сприяти вирішенню мовних проблем та питань та євроінтеграції – визначають пріоритетні задачі Міністерства. Зберігається департамент у справах релігій та національностей. Перелік управлінь: охорони культурної спадщини, сценічного та візуального мистецтва, стратегічного планування та розвитку, міжнародного співробітництва, з питань мовної політики та літератури – визначають зміст основної діяльності держави у сфері культури. Відділи з питань музейної справи, з питань переміщення культурних цінностей, мистецької і художньої освіти – курують діяльність окремих інститутів. Очевидно, що держава прагне зберегти контролюючу функцію щодо суспільно-культурних практик,

змінюючи їх пріоритетність у відповідності до політичної кон'юнктури.

Спроба подолати стереотип радянських часів, коли культура розглядалась як просвітницький ресурс державної ідеології, має наслідком формування лише нової ідеологічної стратегії: актуалізації культурної спадщини заради формування національної ідентичності. Зокрема у «Законі України про культуру» культура визначена як «...сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [2]. Очевидно, що поняття «культура» пов'язується з завданнями розбудови етнічної (культурної), а не політичної (громадянської) нації. Навіть у структурі Міністерства культури передбачена посада Головного спеціаліста з питань формування політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу.

Аналіз соціокультурних трансформації, що відбуваються в Україні за критеріями країн розвиненої демократії не дає можливості скласти адекватне уявлення про специфіку сучасної культурної політики. Тому варто звернутися до наукового доробку представників тих країн, що так само переживають період зміни свого цивілізаційного статусу. На наш погляд цікавою виглядає класифікація державної культурної політики, яка належить М. Драгічевич-Шешич та Б. Стойковичу. Вони виділяють декілька основних моделей. Ліберальна – коли держава демонструє нейтральну позицію щодо сфери культури, натомість головну роль відіграють недержавні фонди, так як це має місце у США. Частково – державна модель, яка передбачає врегулювання культурних проблем через спеціальну інстанцію, наприклад, через художню раду, як це відбувається у Великобританії. Бюрократично – просвітницьку модель, у якій держава уповноважена вирішувати усі питання у сфері культури. Хоча, у цьому випадку вирішальною є державна традиція та ідеологія, оскільки крім соціалістичних країн, така модель реалізується, наприклад у Швеції та Нідерландах, де творчий процес залишається поза впливом бюрократії. Престижно-просвітницька модель – коли держава виступає не тільки інструментом національно-культурного будівництва, а й символом культурної практики, як це відбувається, наприклад у Франції. Національно-емансипаційна модель, яка, у залежності від ситуації у суспільстві може бути побудована як навколо

проблеми збереження та відновлення національно – культурних традицій. так і навколо проблеми підняття загального культурного рівня населення. Ця модель притаманна країнам, що розвиваються, частково – колишнім радянським республікам [1, с. 27–29]. Відомий український дослідник культурної політики О. Гриценко вважає, що для України Росії та Білорусі, очевидно, більш притаманними є риси й іншої моделі «Держави – інженера» – за класифікацією канадського культуролога Г. Гільман-Чартренда [3, с. 20]. Йдеться про наявність розгалуженої державної інфраструктури культури яка оцінюється у контексті можливості її використання у державних інтересах. Вочевидь політичні механізми вироблення концепції культурної діяльності держави в Україні не свідчать про їх демократичну трансформацію. Адміністративно-політична модель регулювання діяльності у сфері культури, яка відтворюється в Україні, має характерні патернальні риси.

Таким чином, теоретичні засади культурної політики України, так само, як і способи реалізації державних культурних проєктів за своєю сутністю не змінились з радянських часів. Попри прагнення влади розширити зміст публічного аспекту культури, аналіз дискурсу культурної політики свідчить не на користь її демократизації, тим більше з огляду на домінуюче інструментальне ставлення до культури з боку основних політичних акторів. Фундаментальна відмінність між українською та європейськими культурно-політичними стратегіями полягає у традиціях політичної культури: як забезпечення політичних потреб політичного класу та влади – в Україні; як це забезпечення прав громадян шляхом розпорядження суспільним ресурсом – у більшості розвинених країн Європи. В умовах незбалансованості парламентсько-президентської моделі влади розмитість ідеологічних програм учасників політичного процесу зумовлює збереження радянської моделі використання культурних ресурсів суспільства.

Список використаних джерел

1. Драгичевич-Шешич М. Культура: менеджмент, анимация, маркетинг: пер. с сербскохорватского / М. Драгичевич-Шешич, Б. Стойкович. – Новосибирск : Тигра, 2000. – 227 с.
2. Закон України про культуру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/officialcategory?cat_id=244908427
3. Гриценко О. А. Культура і влада. Теорія і практика культурної політики в сучасному світі / О. А. Гриценко. – К. : УЦКД, 1995. – 228 с.
4. Павлишин М. Постколоніальна теорія і критика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vpered.wordpress.com/2009/10/08 /244908427>

5. Положення паро Міністерство культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mincult.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244908502&cat_id=244908427

6. Саїд Е. Культура й імперіалізм : пер. з англ. / Е. Саїд. – К. : Критика, 2007. – 608 с.

В.Е. Лунячек, д-р пед. наук, проф. (*УІПА, Харків*)

НАСЛІДКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Важливою проблемою української освіти є внутрішня несвобода вчителства. Наслідком тоталітарної радянської системи є те, що працівник освіти розглядається владою як гвинтик, який не має своєї позиції та є слухняним виконавцем владної волі. За радянських часів було зроблено все для того, щоб школа і учитель стали носіями радянської ідеології. Як приклад можна навести спробу змінити ідеологію населення через насичення шкіл Західної України вчителями з інших регіонів України і Радянського Союзу (лише в сільські школи західноукраїнських областей у 1944–1950 рр. було направлено майже 44 тис. учителів [1]).

За часи незалежності України шкільні колективи виводили на мітинги у свою підтримку практично всі політичні сили, що були при владі. Більш того, організаційні функції в цьому напрямі були реалізовані переважно через районний рівень управління освітою. Населення, яке тривалий час існувало в умовах тоталітарної держави, звикло до регламентації суспільної та приватної сфери життя людини-громадянина. Не є винятком і працівник системи освіти, який боїться втратити роботу, впасти в немилість або боїться взагалі чогось абстрактного, що може бути за непокору. Тих, хто дійсно почуває себе внутрішньо вільними, не так багато, і кількість їх збільшується повільно в процесі зміни поколінь. Тобто ми маємо ключову проблему: внутрішньо несвободний освітянин ніколи не виховає вільну людину. Залишається проблемою в Україні й відповідальність представників влади за використання працівників освіти як політичного матеріалу. Сьогодні важко навести приклади прямої відповідальності керівників, причетних до рішень щодо використання представників бюджетної сфери в політичних акціях попри те, що з моменту революції Гідності пройшов уже тривалий час.

Пригнічують українську освіту й інші наслідки тоталітаризму. Наприклад, однією з рис посттоталітарної держави є так звані об'їзди